

РЕЦЕНЗІЯ

доктора юридичних наук, доцента, доцента кафедри конституційного права та прав людини ОСАУЛЕНКА Андрія Олександровича на дисертацію КОЛОМІЙЦЕВА Павла Олександровича на тему: «Забезпечення конституційної законності в діяльності юрисдикційних органів України», подану до захисту у разову спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми. Проблема ефективності законодавства, реальної дії права в суспільстві завжди була предметом уваги дослідників права. Проте і сьогодні навколо цієї проблеми ведуться дискусії, зумовлені головним чином відсутністю єдності у розумінні самого поняття «право». Розвиток сучасної української правової системи за складних політичних і соціально-економічних обставин загострює необхідність забезпечити досконалість її джерельної бази. У цій системі серед джерел права за значущістю для правового регулювання суспільних відносин перше місце безперечно посідає Конституція, а друге – не менше важливе – закон, який відповідає їй, тобто за всіма параметрами є конституційним. Тільки такий закон може створити ефективне праворегулювання.

Найпершим чинником, від якого залежить ефективність закону, є його якість, що не в останню чергу визначається тим, наскільки у змісті закону врахована необхідність регулювання відповідних суспільних відносин, та чи правильно цей зміст визначений з позиції вимог юридичної техніки. Тож, в механізмі основних напрямів удосконалення права у нашій державі формування досконалих, якісних законів є пріоритетним.

Проте, аналіз чинного законодавства України, з точки зору його досконалості, виявляє у конкретних законах різноманітні недоліки такого рівня, що нерідко постає питання про суперечність їх Конституції України. Наявність помилок зумовлюється тим, що однією із тенденцій формування національного законодавства останніми роками було, як зазначають фахівці, прогресуюче зниження якості законів, зокрема їх юридико-технічного рівня. Попри певну наукову опрацьованість окремих правотворчих чинників, під час законотворчого процесу допускаються численні помилки. Причини цього різні, зокрема: поспішність законодавця, який діє в особливих політико-правових умовах специфічного періоду існування держави; надмірна затеоретизованість відповідних досліджень, відсутність єдиних доктринальних підходів і механізму їх практичної реалізації.

У зв'язку з цим проблема створення і подальшого застосування таких законів, що відповідають Конституції України як акту найвищої юридичної сили, що несе в собі великий потенціал сучасної демократичної держави постала досить гостро і потребує окремого наукового дослідження.

Зважаючи на це, тематика дисертації Коломійцева П.О. є актуальною,

вчасною і практично затребуваною. Саме від застосування залежить утвердження принципу верховенства права, збереження демократичних цінностей і високих стандартів суспільного життя. Застосування судами законів, з приводу конституційності яких не виникає нарікань уникнути наявних у законодавстві колізій та усунути «жонглювання» текстом, або довести, що даний закон не поширюється на конкретний випадок.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Вивчення змісту дисертації та наукових публікацій автора засвідчують достатній рівень компетентності здобувача у ключових питаннях обраної теми; обґрунтованість його підходів до визначення мети, завдань, об'єкта, предмета, структури та методів дослідження.

Положення, висновки та пропозиції, представлені у дисертації, визначаються високим рівнем їх обґрунтованості та системності викладення, що свідчить про високий рівень підготовки здобувача та значні здобутки у самостійному науковому пошуку.

Результати дослідження обговорювались на засіданні кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ від 18 квітня 2023 року та були апробовані на міжнародних наукових, науково-практичних конференціях і круглих столах: круглий стіл «Імплементация міжнародних стандартів у цивільне та господарське судочинство України» (м. Київ, 14 травня 2020 р.); Міжнародна конференція «Актуальні проблеми судового права» (м. Харків, 23 квітня 2021 р.); круглий стіл «Імплементация міжнародних стандартів у цивільне та господарське судочинство України» (м. Київ, 17 червня 2021 р.); Міжвузівський науково-теоретичний круглий стіл, присвячений 25-й річниці Конституції України (м. Київ, 22 червня 2021 р.); VII Міжнародна науково-практична конференція «Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі» (м. Київ, 8–9 грудня 2022 р.).

Отже, дисертація Коломійцева П. О. «Забезпечення конституційної законності в діяльності юрисдикційних органів України» та публікації здобувача характеризуються високою оцінкою, що свідчить про належний науково-теоретичний рівень її виконання.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Дисертація Коломійцева П. О. є першим в Україні комплексним дослідженням підстав і порядку забезпечення конституційної законності юрисдикційними органами. У ході дослідження теми здобувачем були сформульовані авторські висновки та пропозиції, які становлять наукову новизну.

Так, беззаперечною новелою дисертації є насамперед весь I розділ дисертації, в межах якого автор розкрив сутність конституційної законності, здійснив співвідношення із іншими правовими категоріями, які ззовні та інколи по суті схожі (стор. 34–96 дисертації).

Вперше в доктрині конституційного права дисертантом формується авторське визначення конституційної законності – реально діюче комплексне

складне за змістом явище, що перебуває в підпорядковано-субординаційному зв'язку із конституціоналізмом та являє собою різноманітні процеси неухильного дотримання норм Конституції України під час безпосередньої її дії та правореалізації всіма органами державної влади, громадськими організаціями, посадовими особами всіх рівнів та громадянами; є невід'ємною характеристикою конституційного ладу як ядро і базова складова принципу законності, що має забезпечуватися юрисдикційними органами під час розгляду справ (стор. 28 дисертації).

Також в цілому (але з певними заувагами, про що буде зазначено нижче) слід вітати авторський висновок, що презумпція конституційності правового акта (насамперед закону) опосередковано впливає з положень Конституції України і проявляється в матеріально-правовому аспекті – специфіка конституційної матерії полягає в тому, що тільки орган конституційної юрисдикції постає провідним способом як встановлення, так і спростування презумпції конституційності закону і закон вважається конституційним до тих пір, поки інше не встановлене у рішенні Конституційного Суду України; та процесуально-правовому аспекті – суд уповноважений не застосовувати закон, що за його висновком суперечить Конституції України і застосовувати норми Основного Закону України як норми прямої дії із дотриманням відповідних процесуальних дій суду (стор. 29 дисертації).

Корисними та такими, що містять елементи наукової новизни слід відзначити і й чимало інших наукових висновків дисертанта

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Відповідно до поставлених мети і задач дисертації **теоретико-методологічну основу дослідження** стали загальні та спеціальнонаукові методи пізнання правових явищ, зокрема: *метод імплікації*, в основі якого були покладені зв'язки й відносини універсального, онтологічного характеру, сприяв розкриттю конституційної законності як вимоги, правового режиму, методу та мети здійснення державної влади, а також співвідношення з іншими суміжними правовими категоріями. Також *метод імплікації* разом із *системним, формально-логічним методами* та *спеціальними юридичними методами* (кожний підрозділ дисертації) сприяли розкриттю особливостей прояву конституційної законності у діяльності судів як основи реалізації принципу верховенства права, впливу конституційної законності на удосконалення діяльності судів у системі судоустрою України та її ролі під час визначення конституційного змісту норми закону під час розгляду Конституційним Судом України конституційних скарг. Дисертантом використовувався *діалектичний, порівняльно-правовий метод*, за допомогою яких з'ясовано різноманітні підходи до визначення й прояву конституційної законності в позитивному законодавстві зарубіжних країн із виокремленням спільних та відмінних властивостей процедури забезпечення конституційності законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів у судовому правозастосуванні та юрисдикційній діяльності Конституційного Суду України; та *прогностичний метод*, що допоміг сформувати авторські пропозиції

оптимізації судових процесів усіх юрисдикцій та розроблення пропозицій щодо удосконалення актів процесуального законодавства.

Емпіричну базу дослідження склали результати аналізу 230 судових рішень (рішень, ухвал та постанов), 80 рішень та 118 ухвал КСУ, 46 рішень ЄСПЛ, у яких суди вирішували питання щодо суперечності законів Конституції України та відповідно проблеми їх застосовності.

Отже, результати дисертаційного дослідження П. О. Коломійцева, що винесені на захист, є достатньо обґрунтованими та відзначаються належним ступенем наукової новизни і практичної значущості.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Мета дисертаційного дослідження – комплексне наукове дослідження теоретичних аспектів і практичної реалізації правової категорії «конституційна законність» в діяльності судів у системі судоустрою України та Конституційного Суду України й відпрацювання на цій основі висновків, узагальнень, пропозицій і рекомендацій у частині перспектив впливу конституційної законності на удосконалення діяльності юрисдикційних органів.

Слід констатувати, що в достатній мірі виконані всі поставлені у дисертації завдання (с. 26).

Отже, у розглядуваному оцінному аспекті можна зробити висновок про те, що поставлені у роботі наукові завдання виконано, а дисертант опанував необхідні для наукового ступеня доктора філософії кваліфікаційні компетенції.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Сформульовані висновки та пропозиції можуть бути використані у нормотворчій діяльності (при вдосконаленні наявних нормативно-правових актів), науково-дослідній діяльності – під час здійснення подальших наукових досліджень проблематики верховенства права через забезпечення конституційної законності при розгляді спорів (акт впровадження в наукову діяльність науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України від 14 квітня 2023 року № 1/5/6 - 799); у правотворчій діяльності (для створення методологічного підґрунтя виокремлення критеріїв конституційних законів), а також у навчальному процесі під час викладання дисциплін «Конституційне право», спецкурсів «Актуальні проблеми судового права», «Забезпечення верховенства права у судовій діяльності» (акт впровадження в освітній процес Національної академії внутрішніх справ від 04 квітня 2023 року).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація П. О. Коломійцева є цілісним, завершеним науковим дослідженням. Її зміст характеризується структурованістю, що відповідає вимогам МОН України до оформлення дисертації та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44. Дисертація має необхідні структурні елементи: анотацію, список публікацій, зміст, перелік

умовних позначень, вступ, три розділи, які містять сім підрозділів, висновки, список використаних джерел (232 найменування на 29 сторінках) та додатки. Загальний обсяг дисертації становить 222 сторінок, з яких основного тексту – 165 сторінок.

Анотація в стислій формі відображає основні тези дослідження, викладена українською та англійською мовами, доповнена переліком публікацій здобувача, у яких висвітлено основні результати дослідження.

У **вступі** обґрунтовано сутність і ступінь наукової розробленості проблеми та її значущість, вибір, підстави та вихідні дані для розроблення предмету дослідження, охарактеризовано, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету дослідження, окреслено поставлені завдання наукового пошуку, сформульовано об'єкт і предмет дослідження, описано використані методи пізнання, емпіричну базу, аргументовано необхідність проведення дослідження та наукова новизна отриманих результатів, зазначено про особистий внесок здобувача й інформацію щодо апробації матеріалів дисертації.

Перший розділ «Теоретико-методологічні засади дослідження конституційної законності як категорії конституційного права» розкриває стан наукової розробки проблеми забезпечення конституційної законності в діяльності юрисдикційних органів та вибір методології дослідження; з'ясовано сутність конституційної законності як вимоги, правового режиму, методу та мети здійснення державної влади та розкрито співвідношення конституційної законності з іншими правовими категоріями (верховенство права, правопорядок, законність, законні очікування громадян тощо).

Автор здійснює дослідження категорії «конституційна законність» крізь призму утвердження й забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Конституційна законність пронизує всю конституційно-правову матерію і конституційні відносини. Також сфера її впливу й дії внаслідок останніх впроваджених реформ щодо правосуддя 2016 року поширилась і на діяльність судів загальної юрисдикції. Доводиться, що конституційна законність, незважаючи на відсутність легальної дефініції й безпосереднього закріплення в нормах Конституції України та актах законодавства, присутня і визнана як конституцієдавцем, так і українським законодавством. Конституційна законність як вимога, правовий режим, метод та мета здійснення державної влади впливає з ряду норм Основного Закону України та положень законодавства. Крім того, правозастосовна практика також фактично визнала режим конституційної законності. Опосередковано це можна простежити у приписах процесуальних кодексів, які встановлюють повноваження судді під час розгляду справи звертатися не лише до «букви» закону, а й до його «духу» (ч. 6 ст. 11 ГПК України, ч. 6 ст. 10 ЦПК України та ч. 4 ст. 7 КАС України).

Другий розділ «Реалізація конституційної законності в діяльності судів у системі судоустрою України» складається з двох підрозділів, присвячених розкриттю сутності конституційної законності як фактору реалізації принципу верховенства права у правозастосовній діяльності судів та з'ясуванню

особливостей конституційної законності в удосконаленні діяльності судів у системі судоустрою України.

Корисним для доктрини конституційного права та дослідження судоустрою видається висновок дисертанта, що конституціоналізація законодавства передбачає необхідність існування й створення відповідного державно-правового механізму. У цьому механізмі має бути забезпечена конституційна законність. Сукупність усіх цих елементів є конституційним правопорядком у цілому. Правопорядок і конституційна законність співвідносяться як процес і результат, однак не в «чистому» вигляді. Вони можуть мінятися місцями й перебувають у постійній динаміці та русі. Конституційна законність зумовлює існування не просто упорядкування суспільних відносин, а саме їх упорядкування, що відповідає Основному Закону України. У свою чергу конституційний порядок є ілюстрацією дієвості конституційної законності як провідної властивості принципу законності в широкому розумінні останнього. І в такому разі саме конституційна законність відповідає за існування закону як правового, а не формального за вимогами, однак конституційно-дефектного за суттю.

Третій розділ «Принцип конституційної законності в діяльності Конституційного Суду України» складається із двох підрозділів, в яких досліджуються особливості визначення конституційного змісту норми закону під час розгляду Конституційним Судом України конституційних скарг та вплив рішень Конституційного Суду України на формування сучасної законотворчої політики.

У розділі серед іншого обґрунтовується, що конституційна законність може простежуватись і в очікуваному перебуванні особи в межах належної правової процедури, забезпечення якої є одним із завдань усіх видів судочинства. Законодавча прогалина, що проявилася в неможливості безпосереднього оскарження тих чи інших дій або бездіяльності органів державної влади на початку, наприклад, кримінального провадження, порушує судові гарантії реалізації конституційного права кожного на судовий захист. У таких випадках КСУ своїм рішенням «підтягує» законодавчі гарантії до конституційно-правової матерії, зокрема через визнання неконституційною так званої законодавчої прогалини. Слід погодитись із дисертантом про можливість КСУ у своїх рішеннях визнавати неконституційними прогалини закону й цим досягати конституційної законності всього акта, чи здійснення конституційного впливу на регулювання окремих сфер правовідносин, що до цього піддавалися виключно законодавчому регулюванню.

Кожний розділ завершується висновками, загалом у дисертації сформульовано загальні **висновки** розглянутих питань. Висновки відповідають отриманим результатам, мають належну аргументацію та достатній рівень достовірності.

Список використаних джерел становить 232 найменування, що в повній мірі охоплює наукові публікації, нормативно-правові акти та судову практику за напрямом досліджень.

Отже, дисертація П. О. Коломійцева відповідає встановленим вимогам і є завершеною науковою працею.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації на практиці. Отримані результати дисертації Коломійцева П. О. «Забезпечення конституційної законності в діяльності юрисдикційних органів України» можуть бути рекомендованими для використання не лише у науково-дослідній сфері, а й нормотворчій та правозастосовній діяльності, а також навчальному процесі.

Разом із визначенням вище, дисертаційному дослідженню, поданому на опонування, притаманні і деякі дискусійні положення, з якими важко погодитись чи які потребують додаткової аргументації на захисті.

1. Аналіз конституційної законності як базового елементу реалізації принципу законності, неможливий без дослідження важливих із методологічної точки зору моментів. Одні автори асоціюють конституційну законність перш за все з таким її захистом та охороною, чи, інакше кажучи, – з аналізом системи забезпечення дії конституції. У цьому випадку основними предметами аналізу стають забезпечення конституційної законності, її захист, конституційно-правова відповідальність та конституційний контроль. Передумовою конституційної законності є наявність конституційного законодавства (тут йдеться про закони, прийняття яких передбачено нормами Конституції України, а також інші нормативно-правові акти, зміст яких повинен відповідати Основному Закону України). Інші автори, як і дисертант, розглядають конституційну законність у широкому сенсі, поширюючи її вплив на галузеве законодавство.

При цьому, як слушно заявляє сам автор, термін «конституційна законність» в українському законодавстві безпосередньо не закріплено і не вживається, і в доктрині він не є популярним.

Сучасна державотворча і законотворча практика України дедалі більш переконливо засвідчує проблему «розриву» між об'єктивним рівнем розвитку суспільних відносин і тими правовими нормами, які покликані їх врегульовувати. Слабка якість законодавчої бази, поширена колізійність змісту нормативно-правових актів, відсутність однозначності термінології, що вживається, вкрай негативно впливає на однозначність правозастосовної діяльності. Це, в свою чергу, характеризує державну владу як таку, що порушує режим конституційної законності. Природним негативним наслідком також є поглиблення диференціації між «фактичною» і «юридичною» конституцією, що своєю чергою поступово нівелює роль конституційного права (і права в цілому) у житті і розвитку суспільства.

Крім того, сьогодні наявна істотна кількість негативних перемінних при застосуванні законів юрисдикційними органами: 1) правовий режим воєнного стану з можливістю обмеження окремих прав і свобод людини і громадянина за ст. 64 Конституції України; 2) широке представництво в законодавстві так званих «оперативно-коригуючих» законів, прийнятих на внесення змін до інших законів; 3) законодавча інфляція тощо.

Звернення дисертанта до такої неklasичної проблеми і розвертання цієї проблеми у практичну площину є сміливим, однак виникає питання, відповідь на яке хотілося б почути на захисті: чи не заплутається ще більше практика науковими пропозиціями дисертанта щодо впровадження у судову діяльність та діяльність КСУ такої ознаки закону як «конституційна законність»?

Адже суди, як заявляє сам дисертант, фактично визнали режим конституційної законності, але оформлюється вона при вирішенні справи застосуванням принципу верховенства права, складники якого деталізовані численними міжнародними стандартами та інколи застосовуються як самостійні принципи у правозастосуванні (правова визначеність, легітимні (правомірні) очікування тощо). На мій погляд у практичному аспекті ці складники в цілому можуть замінити конституційну законність. Чи не так?

2. З приводу авторського визначення презумпції конституційності правового акта, зокрема положення наукової новизни 4 і далі по тексту у I та II розділах.

Так, П. О. Коломійцев у своїй роботі зауважує, що «презумпція конституційності закону є однією з важливих презумпцій істинності закону, під якою в свою чергу традиційно розуміють правильне відображення актом реальних умов, відносин, що потребують правового впливу і правильної юридичної оцінки. Презумпція істинності правового акта передбачає презумпцію конституційності, презумпцію законності та правомірності нормативно-правового акта (своєрідні синонімічні категорії), а також презумпцію законності й сумлінності діяльності учасників правовідносин. Всі ці елементи перебувають в органічному зв'язку між собою й обов'язково проявляються в галузевому законодавстві. Презумпція конституційності правового акта (насамперед закону) опосередковано впливає з положень Конституції України і проявляється в матеріально-правовому та процесуально-правовому аспектах. Специфіка конституційної матерії полягає в тому, що тільки орган конституційної юрисдикції постає провідним способом як встановлення, так і спростування презумпції конституційності закону, і закон вважається конституційним до тих пір, поки інше не встановлене в рішенні КСУ. У цьому полягає матеріально-правова складова презумпції конституційності нормативного акта, яка відображається також у галузевому законодавстві, зокрема в цивільному й цивільному процесуальному» (стор.119–120 дисертації).

У зв'язку з цим виникає питання, на яке слід дати відповідь під час захисту, оскільки із тексту роботи авторські висновки виглядають дещо категоричними. Чи вважає дисертант безумовною презумпцією презумпцію конституційності правового акта (насамперед закону), чи існують певні винятки?

Це питання пояснюється тим, що якщо існує безумовна презумпція конституційності закону, то аргію всі закони володіють ознакою конституційної законності і її додатково не потрібно встановлювати судам.

Разом з тим, висловлені критичні зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження, оскільки більшість із них є рекомендаційними та спрямовані на поглиблення наукової дискусії під час

прилюдного захисту.

Відсутність порушень академічною доброчесністю. Під час вивчення як дисертації, так і наукових публікацій автора фактів порушення академічної доброчесності не виявлено. Дисертація П. О. Коломійцева є самостійним розгорнутим дослідженням, результати якого становлять оригінальний внесок у суму знань сфери права та оприлюднені у відповідних публікаціях.

Висновок про відповідність дисертації поставленим вимогам. Дисертація П. О. Коломійцева «Забезпечення конституційної законності в діяльності юрисдикційних органів України», представлена на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, у якому отримано науково обґрунтовані результати, що відзначаються новизною у сфері забезпечення конституційної законності в діяльності юрисдикційних органів, а за своїм змістом відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам, встановленим постановами Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти (наукових установах)» від 23 серпня 2016 року № 261 (із змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 року № 283), «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 року № 44, Наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами від 12 липня 2019 року), а її автор – Павло Олександрович Коломійцев – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

РЕЦЕНЗЕНТ –

**доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного
права та прав людини Національної
академії внутрішніх справ**

Андрій ОСАУЛЕНКО